

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки психологічних наук, професорки І. М. Омельченко про дисертацію Усатенко Ганни Володимирівни «*Асистована комунікація як чинник прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках*», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність дисертаційної роботи Г. В. Усатенко обумовлена тим, що одне з важливих завдань спільних зусиль батьків, вихователів, логопедів та практичних психологів – рання та повноцінна допомога дітям з особливими мовленнєвими потребами в набутті навичок усного та писемного мовлення, інтеграції їх у процес навчання, підвищення рівня незалежності в соціальному житті. Усіх батьків з часом починає турбувати питання правильного мовлення дитини. Саме порушення мовлення або його повна відсутність є передумовою до виникнення комунікативного бар'єру та розладу прив'язаності, відчуженості в дитячо-батьківських стосунках. Особливості мовленнєвого розвитку дитини виступають як фактор, що знижує можливості соціального спілкування. Дитина з особливими мовленнєвими потребами може розглядатися батьками як така, яка має менші соціальні перспективи в майбутньому. Але очевидним є той факт, що асистована комунікація як чинник прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках дітей з особливими мовленнєвими потребами не застосовується повноцінно, відтак зазначене засвідчує актуальність обраної теми дисертанткою Усатенко Ганною Володимирівною.

Наукова новизна полягає в тому, що *вперше*: теоретично обґрунтовано та запропоновано теоретичну модель впливу асистування у комунікації на дитячо-батьківську прив'язаність. Новизна запропонованого формульованого експерименту також полягає у виділенні асистування у комунікації за допомогою графічних символів як окремого чинника прив'язаності; створено та охарактеризовано типологію психологічних проблемних ситуацій спілкування в дитячо-батьківських стосунках в сім'ях з дітьми з комунікативними порушеннями, зумовлених віковими потребами дітей, у тому числі комунікативними; описі на основі цього ситуацій спілкування батьків і дітей з комунікативними порушеннями дошкільного віку, які умовно можна розділити на чотири груп, відповідно до того, відносно яких потреб дитини здійснюється комунікація, а також включаючи вплив батьків з метою регуляції її поведінки. Ситуації спілкування, пов'язані із відчуттями фізіологічними потребами та потребою у безпеці (їжа, спрага, туалет, сон, рух тощо, прохання про допомогу). Ситуації проявів потреби у любові і належності (спілкування, обійми, сімейне спілкування, вираження почуттів тощо). Ігрова діяльність (іграшки, ігрові дії). Ситуації регуляції поведінки дитини батьками: дозвіл, заборона тощо.

Уточнено та доповнено: поглиблено уявлення про соціально-психологічні особливості спілкування з використанням асистованої комунікації та знання про соціально-психологічний супровід взаємодії дітей та батьків за

допомогою асистованої комунікації. Доповнено розуміння комунікації та прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках у цілому.

Практичне значення роботи полягає в у можливості використання практичними психологами, працівниками освіти та соціальної сфери, дослідниками у сфері соціальної психології методології вивчення комунікації та прив'язаності в сім'ях з дітьми з комунікативними порушеннями, які користуються асистованою комунікацією. Розроблений курс занять з розвитку батьківських навичок по формуванню стосунків з дитиною з порушеннями комунікації, а також рекомендації з використання допоміжної комунікації для асистування процесу взаємодії в сім'ях з метою укріплення прив'язаності та сприяння соціальній інтеграції дітей відповідно до сучасної реформи освіти в Україні та впровадження інклюзивного навчання.

На підставі отриманих результатів дослідження сформовані: 1) рекомендації щодо зміцнення прив'язаності в сім'ях, які використовують асистовану комунікацію, 2) окремі підходи соціально-психологічного супроводу, націлені на діагностику, корекцію і профілактику негативних явищ у міжособистісних стосунках в сім'ях з дітьми з порушеннями комунікації, 3) практичні рекомендації щодо розроблення тренінгів з навичок батьківства, розуміння поведінкових проявів дітей як комунікативних актів для сімей з дітьми з порушеннями комунікації, 4) покрокові плани занять з батьками для навчання дітей використанню графічних символів та побутових жестів для асистованої комунікації з метою зміцнення прив'язаності, корекції внутрішньо групової динаміки в сім'ях, укріплення дитячо-батьківських стосунків.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, які сформульовані у дисертації. Наукові положення дисертації достатньо обґрунтовані та відображені у висновках розділів та загальних висновках. Найбільш суттєві результати, здобуті Ганною Усатенко, вдало обґрунтовані, а також відповідають меті та завданням дисертаційного дослідження. Зміст основних положень роботи викладено послідовно та чітко, логічно-сміслові переходи між підпунктами дослідження, а також визначеними розділами присутні. Ступінь вірогідності здобутих результатів забезпечується багатоплановим теоретичним та емпіричним аналізом проблеми, застосуванням комплексу методів, релевантних меті та завданням дослідження, використанням методів математичної статистики та узгодженістю дисертаційної роботи з висновками інших дослідників. Результати дисертаційної роботи висвітлено у необхідній кількості наукових публікацій.

Достовірність здобутих результатів забезпечується методологічною основою дисертації, що становлять філософські положення теорії наукового пізнання, взаємозв'язку й взаємозумовленості конкретних умов з реаліями, що передбачає застосування адекватної методології до комплексного вивчення асистованої комунікація як чинника прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках (міждисциплінарного). Для досягнення мети та розв'язання окреслених завдань дослідження здобувачкою використано комплекс загальнонаукових методів: теоретичних, емпіричних, статистичних,

використані графічні символи, одиниці графічної та предметної комунікації які чітко прописані у вступі дисертаційної роботи. Також представлена ґрунтовно опрацьована джерельна база дослідження, оскільки на різних етапах наукового пошуку було проаналізовано достатню кількість українських та зарубіжних джерел.

Характеристика основних положень роботи. Робота складається з анотацій українською, англійською мовами, списку опублікованих праць, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі дисертації обґрунтовано теоретичні основи процесів комунікації та прив'язаності в сім'ях, де зростають діти з інвалідністю, у цьому ключі констатовано, що вони є важливими не лише для адвокації інклюзивності та реалізації прав дітей, але і для соціальної інтеграції дітей і сімей, створення атмосфери толерантності в суспільстві до індивідуальних відмінностей. Зважаючи на вікові особливості розвитку та можливості інструментарію в дослідженні визначено вікову групу діти з комунікативними порушеннями від 3 до 17 років. Презентовано теоретичну модель розвитку дитячо-батьківських стосунків прив'язаності у взаємозв'язку з комунікативними процесами в сім'ї. Розкрито зміст поняття асистованої комунікації.

У другому розділі дисертації обґрунтовано, що методологічною основою для дослідження є концепції прив'язаності та практичний досвід застосування асистованої комунікації. Використання інструментарію обумовлене особливостями вибірки, методики передбачають самоспостереження батьків, вимірюють поведінкові вияви дітей і не спираються на вербальне вираження комунікації та прив'язаності, враховуючи комунікативні порушення у дітей.

Емпірична модель дослідження складається з підготовчо-апробаційного та основного етапів, які спрямовані на виконання завдань перекладу і адаптації методик, перевірки взаємозв'язків та розробки стимульного матеріалу. Підбір і адаптація психодіагностичних методик були виконані із залученням батьків дітей з комунікативними порушеннями та фахівців у сфері асистованої комунікації громадського об'єднання «Спільнота АДК в Україні». Проведена авторська адаптація методик "Опитувальник дитячо-батьківських стосунків, скорочена форма (CPRS-SF)" та FIATS-AAC 38 за погодженням з правовласниками та науковими установами, де здійснювалась розробка матеріалів.

У третьому розділі дисертації експериментально перевірено ефективність введення асистованої комунікації протягом чотирьох місяців у щоденне спілкування батьків та дітей з інвалідністю, яка супроводжується вираженими комунікативними порушеннями, що показало статистично значущі зміни показників прив'язаності за опитувальником CPRS-SF (Pianta, 2011), а саме зростання близькості та зниження конфліктності у дитячо-батьківських стосунках. Особливості системи комунікативних виявів у групі, яка зазнавала експериментального впливу, використовуючи АДК, полягають у тому, що змінюються зв'язки між окремими виявами в системі комунікативних виявів. Комунікативна сфера дітей, які використовують асистовану комунікацію, стає

більш гнучкою. Можна зауважити, що зміни у зв'язках різних комунікативних виявів виражають більшу спроможність дитини реагувати гнучко на ситуації спілкування відповідно до потреб та контексту. Результати кореляції шкал обмежено-контрольованої та контрольної груп показують на більшу стабільність зав'язків та ригідність комунікативних виявів. Кореляційний аналіз пояснює підґрунтя виявлених змін у комунікації та впливу на прив'язаність, а саме описує зрушення в комунікативній сфері, які обумовлюють більшу гнучкість у взаємодії та готовність реагувати відповідно до різних ситуацій спілкування. Констатовано, що асистована комунікація як інструмент взаємодії, потребує глибшого вивчення у потенційному впливі на навички емоційної чуйності батьків, а також на навички дитини щодо навчання, саморегуляції, оволодіння мовою і соціо-емоційний розвиток.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Звертаю увагу на якість, повноту, відсутність плагіату, інформаційність, неповторюваність викладу матеріалів дисертації у 9 публікаціях Ганни Усатенко, де три є фаховими.

Зазначене дає змогу стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для психологічної науки як в Україні, так і за її межами. Оцінюючи в загальному позитивно дослідження Усатенко Ганни Володимирівни, вважаємо за доцільне висловити деякі міркування та побажання.

Побажання до змісту та оформлення дисертації. Схвально оцінюючи результати дослідження варто висловити окремі побажання, які мають рекомендаційний та уточнювальний характер.

1. Теоретично обґрунтовуючи вікову когорту досліджуваних ви зауважуєте, що обрана вами категорія дітей від 3 до 17 років зумовлена обмеженістю діагностичного інструментарію, який призначений для дослідження асистиваної комунікації як чинника прив'язаності. Однак більш логічним в дослідженні вважається обґрунтування і вибір адекватного інструментарію виходячи з теоретичного обґрунтування сенситивного віку як чинника прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках а не навпаки.
2. Вами обрано цікаву групу дітей для дослідження – групу суб'єктів з комунікативними порушеннями. Однак, в дослідженні не розкрито як визначалося, що діти мають комунікативно-мовленнєві порушення та при яких особливих освітніх потребах проявляється даний варіант дизонтогенезу. Нам видається, що дослідження суттєво виграло, якби було презентовано вибірку дітей з точки зору наявних комунікативно-мовленнєвих розладів, при яких постає необхідність в асистивних технологіях.
3. Крім цього, додаткового обґрунтування потребує теоретичне узагальнення рівня недорозвитку комунікативно-мовленнєвої генези та градація використання різного арсеналу асистивної комунікації як чинника прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках.

4. На нашу думку, недостатньо переконливо виглядає обґрунтування першочерговості дослідження в структурі прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках такої компоненти як батьківська підсистема, оскільки діти залишилися поза вашим дослідницьким фокусом, однак підсистема є дитячо-батьківською. Поясніть, чому асистована комунікація як чинник прив'язаності постає суто очима батьків.
5. В роботі подекуди зустрічаються орфографічні, стилістичні та технічні помилки.

Зазначені нами побажання не завадили загальному позитивному сприйманню даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною, а сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді та аналізі дисертаційної роботи, а також її перевірки в антиплагіатній системі Strike Plagiarism не виявили порушень академічної доброчесності.

Висновок. Дисертаційне дослідження Усатенко Ганни Володимирівна «Асистована комунікація як чинник прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках» є цілісною, самостійною, завершеною роботою на правах рукопису, яку виконано на актуальну тему з використанням наукових методів дослідження. Робота характеризується чіткістю змісту, містить науково обґрунтовані науково-прикладні результати, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувачки та достатньо повно представлені у наукових працях. Дисертація відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Усатенко Ганна Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційна опонентка:

докторка психологічних наук, професорка,
провідна наукова співробітниця відділу
психолого-педагогічного супроводу
дітей з особливими потребами Інституту
спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

I. М. Омельченко

